

приємств. Адже своєчасне, повне і достовірне визначення фактичних витрат дає змогу контролювати за використанням матеріальних, трудових і грошових ресурсів та інших витрат.

Література

1. Войтенко Т.А. Не такий він вже простий, цей клас восьмий / Т.А. Войтенко // Податки та бухгалтерський облік. – 2003. – № 11. – С. 33-38.
2. Маковеев А.П. Собівартість продукції в контексті технологічного розвитку промислового виробництва / А.П. Маковеев // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 10. – С. 15-18.
3. Нападовська Л.В. Управлінський облік : підручник / Л.В. Нападовська. – Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2010. – 648 с.
4. Орлов О.О. Планування діяльності промислового підприємства : навч. посібн. / О.О. Орлов. – К. : Вид-во "Скарби", 2002. – 336 с.
5. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р., № 291. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" № 318 від 14.12.1999 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
7. Сопко В.В. та ін. Бухгалтерський облік в промисловості та інших галузях народного господарства : навч. посібн. / В.В. Сопко. – К. : Вид-во "Вища шк.", 1992. – 463 с.

Должанский А.Н., Петлюха Е.П. Роль и значение классификации затрат для производственного процесса

Совершен системный, комплексный анализ процессов хозяйственной деятельности и их влияние на классификацию затрат промышленных предприятий. Проведено научное исследование соответствующих государственных нормативно-правовых документов, научных трудов отечественных и зарубежных ученых-экономистов и периодической литературы.

Ключевые слова: классификация затрат, термин "затраты", производственные запасы, экономически обоснованная классификация затрат, процесс производства, процесс использования ресурсов и производства нового продукта.

Dolzhanyski A.M., Petloha Ye.P. The place and importance of the classification of costs for production process

The systematic, comprehensive analysis of the phenomena and processes of economic activities and their impact on the classification of expenses of industrial enterprises is carried out. A scientific study of relevant government legal documents, scientific works of local and foreign scientists and economists and periodical literature are performed.

Keywords: classification of costs, the term "cost" of inventory, cost-justified classification of costs, production process, process resource consumption and production of a new product.

УДК 336.76:338.24 *Фін.-екон. аналітик М.Б. Заблоцький, канд. екон. наук – Українська Аграрна Асоціація, м. Київ*

ЦЕНТРАЛІЗОВАНА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА УПРАВЛІНСЬКА СИСТЕМА І ПРИЧИНИ КРИЗИ НЕДОВИРОБНИЦТВА

Обґрунтовано методологію формування централізованої фінансово-економічної управлінської системи. Визначено відношення суспільної власності на засоби і результати виробництва як основу централізованого залучення праці і розподілу суспільного доходу. З'ясовано, що централізоване управління економікою і розподілом суспільного доходу призводить до зниження інтересу до продуктивної праці, зростання затратності створеного продукту, дефіциту товарів на споживчому ринку, бюджетів усіх рівнів і появи кризи недовиробництва.

Ключові слова: неприватна власність, централізоване управління, затратність виробництва, споживчий ринок, дефіцит товарів, криза недовиробництва.

Постановка проблеми. Якщо ліберальна система регулювання [4, с. 154] розвивалася на домінуючій приватній власності на засоби виробництва і його результати та забезпечувала формування "ринкової економіки", то централізована система фінансово-економічного управління [4, с. 154] виявилась діаметрально протилежною до ліберальної, оскільки домінували форми неприватної власності, що забезпечували формування "неринкової економіки".

Наш поділ економічних систем на "ринкову" і "неринкову" не випадковий і навіть не умовний. Практично цей поділ відносить "ринкову" економіку до такої системи, яка відповідає або майже відповідає вимогам дії об'єктивних законів, а "неринкову" – до системи, що не відповідає або майже не відповідає вимогам об'єктивних економічних законів. У її формуванні домінує "ідеологічний компонент", який дуже близький до гіпотези, припущення, тобто часто суб'єктивного трактування розвитку фінансового і товарного ринків.

Публікації з проблеми. Централізована система управління економікою була сформована у країнах колишнього СРСР на основі гіпотетичних припущень К. Маркса, Ф. Енгельса щодо розбудови соціалістичного і далі комуністичного суспільства на неприватній, або суспільній, власності. Ідею підхопили у тодішній Росії, а В.В. Ленін обґрунтував і запровадив централізовану систему управління економікою. Це була ціла епоха публікацій учених і практиків щодо переваг соціалістичної системи, централізованого управління економікою і розподілом національного доходу. Стереотипи централізованого управління фінансами і розподілом національного доходу збереглися у країнах колишнього СРСР, а тепер СНД, з ознаками стагнації, неплатоспроможності урядів, регіонів і більшості громадян.

Метою дослідження є обґрунтувати методологічні основи формування централізованої фінансово-економічної управлінської системи і причини появи системної кризи, основними ознаками якої є відсутність стимулів до активізації виробництва, дефіцит товарів на сегментах споживчого ринку, відсталість технологій і мілітаризація економіки.

Виклад основного матеріалу. Історично економічна система на неприватній власності з ознаками неринкових відносин сформувалася і функціонувала у період 1917-1991 рр. у межах колишнього СРСР. Однак вона заслуговує на увагу й оцінку з погляду того, щоби не лише обмежити, а й зовсім не допустити в організацію національної фінансово-економічної системи не підтверджених об'єктивними економічними законами ідеологічних постулатів.

Сутність централізованої системи управління. Побудова економічної системи на неприватній власності і відповідно соціальній рівності формується у поглядах середньовічних мислителів, філософів і навіть окремих тодішніх економістів. Творцями "теорії комуністичних господарств" були К. Маркс і Ф. Енгельс, які доводили неминучість розвитку виробництва на неприватній власності та їхньої організації у формі "комун" (колективів) [3, с. 59-68].

Творці соціалістичних теорій припускали, що неприватна (суспільна) власність "... є тією субстанцією економіки, яка визначає мотивацію суспільства і її кожного зайнятого у виробництві учасника працювати для блага всіх ..." [3, с. 60]. За їхньою логікою, "... весь негативний арсенал приватної влас-

ності – експлуатація, відчуження виробника від засобів виробництва і т. д. – автоматично зникав при її заміні на суспільну власність" [3, с. 60].

Особливістю соціалістичних теорій було обґрунтування економічної системи, яка забезпечує "соціально справедливий розподіл національного доходу" з одного боку, а його виробництво здійснюється "крупними колективними підприємствами", створених на суспільній власності. Головна управлінська і регулятивна роль у цьому процесі відводиться державі, інститути якої єдині могли виконувати цю важливу суспільну функцію (табл.).

Табл. Погляди на фінансово-економічне регулювання держави в теоріях неринкової економіки

Сфера обігу грошей, праці, продуктів $Mv/p = Q$	Сферу обігу вважали несумісною з побудовою комуністичної системи; практично не визнавали категорій попиту і пропозиції, не враховували впливу суб'єктивних оцінок і поведінки споживачів на процес ціноутворення; за соціалізму не конкуренція, а змагання виробників на добровільних засадах. Реалізація В. Леніним різкого обмеження обмінних відносин централізованим розподілом продукту; гуртовий розподіл продукту, роздрібна торгівля; централізована банківська система і фіксовані депозитно-кредитні ставки, регульований грошовий обіг, рівень цін, формування бюджету тощо. Вважали, що ключові фактори обігу, а саме грошей, капіталу, інвестицій, розподілу національного доходу – прерогатива централізованого планування і доведення планів до виробників через галузеві і територіальні органи влади.
Суб'єктивне й об'єктивне в обґрунтуванні фінансового і товарного ринків	Суб'єктивне: К. Маркс (1818-1883): визнання основних положень трудової теорії вартості А. Сміта та ін., зокрема щодо "двоїстого характеру праці"; абсолютизація трудової теорії вартості; застосування діалектичного методу Гегеля у дослідження ринкової економіки; заперечення приватної власності як джерела експлуатації власником найманої праці; доведення неминучості "соціалізму" на неприватній власності; цілковита підтримка постулатів К. Маркса. В. Ленін (1870-1924): абсолютизація постулатів К. Маркса і Ф. Енгельса; централізація управління фінансами, виробництвом і розподілом продукту на неприватній власності. М. Горбачов: відхід від централізації управління фінансами й економікою. Об'єктивне: визнання дії об'єктивних економічних законів, обмін – важлива умова визначення вартості товару.
Сфери виробництва продукту $pQ = F(K, L)$	Гіперболізація ролі неприватної власності над приватною; стимули до праці – суспільні інтереси, а не власні; переважання економіки над системою надбудовних відносин (соціальних, політичних, національних, культурних, історичних й ін.); переоцінка великого виробництва в економіці; створення умов витіснення малого і середнього підприємництва; гіпертрофовано розглядається роль неприватної власності в побудові соціалізму як єдиної державної фабрики тощо. Розподіл національного доходу здійснювався в інтересах центральної влади, інвестування важкої індустрії, колективних господарств; доходи найманої праці у виробництві обмежувалися необхідним рівнем споживання до фіксованих цін. Результати: низька продуктивність праці за відсутності стимулів, затратність виробництва продукту, дефіцит бюджетних доходів, саморозпад соціалізму.

Хоч творці "теорії комуністичних господарств" не створили самої економічної системи на її основі, проте ідеї, закладені в їхніх припущеннях, викликали дискусію в колах науковців і практиків. Вони були привабливі для широких і водночас бідних верств населення, оскільки пріоритетним вважалося вирішення соціальних питань, зокрема розподілу національного доходу для усіх відносно справедливо. В Європі ідеї "марксизму" дискутувалися, але впровадити їх у практику ніхто не намагався. Більш широкого і прагматичного застосування вони набули в Росії, однак ініціаторами їхнього використання були не вчені-економісти, а ідеологи і політики. Шляхом революційного отримання влади вони розпочали: по-перше, поглиблювати теорію "комуністичних господарств" і творити економічну систему на неприватній власності, централізації управління і розподілу національного доходу; по-друге, встановлювати абсолютний контроль над грошовим обігом і розміщенням інвестицій у галузі важкої індустрії; по-третє, ліквідовувати товарно-грошовий обмін як систему розподілу національного доходу. Такі поняття, як "ринок", "вільне підприємництво", "конкуренція" та ін., які тоді ж були в науковому і практичному обігу інших країн, витіснялися з ужитку, тому що держава сама визначала пріоритети руху грошей, праці, капіталу, продукту, незважаючи на інтереси зайнятих і незайнятих у виробництві. Особливу увагу держава приділяла сфері обігу грошей, тому що гроші були єдиним еквівалентом вартості всіх видів капіталів, праці, продукту і ними можна було регулювати всі виробничі процеси. Ці висновки були зроблені ідеологом фінансово-економічного централізму Леніним, які він зробив з аналізу функціонування фінансового і товарного ринків у країнах тодішньої Європи. Він вважав, що, тримаючи в руках грошовий обіг і фінансову систему загалом, можна або підірвати суспільну економічну систему, або дати поштовх до її розвитку. На цю думку свого часу зреагував Дж.М. Кейнс: "кажуть, Ленін вважав, що розклад системи грошового обігу – кращий спосіб знищення капіталістичного ладу... Ленін був безумовно правий. Немає більш правильного і діючого способу підризу основ існуючого суспільного ладу, ніж підризу грошової системи. Цей процес збуджує усі руйнівні сили, приховані в економічних законах, а сама хвороба протікає так, що діагноз не може поставити жоден з багатьох мільйонів людей" [5, с. 231].

Причини кризи недовиробництва. Централізована система фінансово-економічного управління – сукупність форм неприватної власності з вертикальною системою управління організації виробництва, інвестування, видів продуктів, формування бюджетів, розподілу національного доходу з тенденціями до недовиробництва, затратності виробництва, зростанням попиту, контролю цін, відсутності інтересів виробників до підприємства.

Розуміючи провідну роль грошового обігу і фінансів загалом у розвитку економіки, марксистки і їхні послідовники протиставили йому неприватну (суспільну) власність, яка зводила нанівець приватну ініціативу виробництва, привласнення, товарно-грошовий обмін, тобто об'єктивні стимули активізації руху грошей, капіталу, праці, продукту. Натомість намагаються поєднати з грошовим обігом, інвестиціями централізоване управління і регулювання їхнього продукту, що створює передумови економічних і соціальних ризиків.

Гроші – це загальна форма капіталу, визначають вартість кожного виду капіталу і ресурсів, праці та продукту і мають властивість самозростання в процесі їхнього обігу виключно через зростання виробництва і реалізації натурального продукту. Таким чином, гроші є предметом прискіпливої уваги кожної зайнятої і незайнятої людини, викликають великий інтерес до їх отримання. Але найкращим способом їх отримання є виробництво натурального продукту, а стимулом такого виробництва мають стати самі гроші. Це означає, що гроші вже не можуть бути предметом централізованого управління, лише вільно рухатися між виробниками і споживачами згідно з вартістю їхньої праці, товарів, які вони споживають. А вартість праці, капіталу, товарів устанавлюється на ринку між продавцями і споживачами. Чим швидше рухаються гроші, тим менше їх потрібно в обігу, тому що їхня цінова вартість зростає і надійно гарантує самозростання капіталу в них самих та стимулює виробництво задля нагромадження капіталу. Це означає, що грошовий обіг без стимулів виробництва позбавлений механізму самозростання капіталу у формі грошей [2, с. 27-37].

Таким чином економічна "неринкова" система на суспільній власності, централізованому управлінні і розподілі національного доходу практично дезорганізувала взаємозв'язок обсягу грошового обігу M і обсягу натурального продукту Q : гроші втрачали властивість самозростаючого капіталу через те, що обсяги натурального продукту не могли забезпечувати реальну цінову вартість капіталу, праці, продукту й ін. з таких причин:

- відсутності ринку капіталів, праці, продукту;
- відсутності стимулів індивідуального підприємництва і здійснення інвестицій;
- зниження граничної ефективності капіталу за умов високих темпів здійснення капіталовкладень;
- контролю за цінами на споживчому ринку, заробітною платою в усіх сферах економіки та ін.

Ці та інші причини призвели до того, що стрімко почали прогресувати затратність виробництва одиниці продукції в усіх сферах економіки і на початок 1950-х років 40 % виробництв промисловості і сільського господарства були збитковими, 40 % – з рентабельністю 0-1,5 % і лише близько 20 % – з рентабельністю 10-20 %. Фінансова та економічна ситуація ставали критичними. Практично це були ознаки початку рецесії, тобто зниження приросту національного доходу і зростання грошово-товарного дефіциту. Це спричиняло актуалізацію таких макроекономічних тенденцій:

- посилення спаду приросту національного доходу загалом і на одну особу;
- зростання дефіциту державного бюджету і неспроможності влади фінансувати інвестиційні та соціальні програми;
- зниження рівня реальних доходів населення через різке зниження пропозиції товарів на споживчому ринку і зростання цін;
- відсутність джерел фінансування інвестицій, бюджетів, соціальних програм, збиткових виробництв тощо.

Ці та інші негативні тенденції були ознаками важкої системної фінансово-економічної кризи, що проявилася хронічним недовиробництвом товарів, робіт і послуг з наслідками соціального і політичного напруження [1, с. 10-30]. Починаючи з 1985 р., була спроба проведення політики "економічної перебудови"

з метою відвернути кризу і стабілізувати фінансову систему. На це були потрібні великі фінансові вливання в усі сфери економіки, а їх не було. Тим більше, що ціни на нафту і газ на світовому ринку різко знизилися і доходи від експорту цих енергоносіїв теж зменшилися. Проте зросло як соціальне, так і політичне напруження, яке призвело у 1991 р. до саморозпаду цієї економічної і політичної системи.

Висновки. Абсолютизація неприватної власності, великих колективних виробництв, централізація управління і розподілу національного доходу вважалася такими пріоритетними, що практично були проігноровані мотивація прикладання праці, індивідів, інтереси привласнення найманої праці, мотиви підвищення продуктивності праці, економія ресурсів, організації малих індивідуальних виробництв тощо. Взагалі творці соціалістичних теорій здебільшого вступили в дискусію з положеннями вже відомої на той час теорії ринкової економіки А. Сміта, Д. Рікардо та ін., які обґрунтували роль приватної власності, свободи індивідуального і колективного підприємництва, розвиток грошово-товарообмінних процесів тощо [6, с. 18-73].

Якщо дискусії марксистів навколо обґрунтованих класиками теорій фінансового і товарного ринків ще можна вважати доповненням до цих теорій, то що стосується абсолютизації неприватної (суспільної) власності, централізації управління і розподілу національного доходу без грошово-товарообмінних процесів не було марксистами обґрунтовано ні практикою, ні науково переконливими аргументами. Це було припущенням, гіпотезою, якою просто не аргументовано заперечували економічну систему на приватній власності, ринкову економіку, в котрій головним є індивідуальний власник капіталу зі своєю ініціативою виробити продукт, знаючи попит на нього, а не інститути держави.

Література

1. Буковинська С.А. Фінансова криза в Україні: вплив на розвиток економіки та деякі заходи з досягнення фінансової стабільності / С.А. Буковинська // Фінанси України : журнал. – 2010. – № 11. – С. 10-30.
2. Грінберг Р. Інституційні уроки ринкових трансформацій / Р. Грінберг // Економіка України : політико-економічний журнал. – 2011. – № 1. – С. 27-37.
3. Заблоцький Б.Ф. Національна економіка : підручник / Б.Ф. Заблоцький. – Львів : Вид-во "Новий Світ-2000", 2009. – 582 с.
4. Заблоцький М.Б. Фінансово-ринкові регулятивні засади конвергенції національних і регіональних інтересів / М.Б. Заблоцький // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 148-157.
5. Манків Н.Г. Макроекономіка : пер. с англ. / Н.Г. Манків. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 734 с.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатств народов / А. Смит // Рынок / Упоряд., авт. вст. ст. А.А. Чухно. – К. : Вид-во "Україна", 1995. – С. 18-73.

Заблоцький М.Б. Централизованная финансово-экономическая управленческая система и причины кризиса недопроизводства

Обоснована методология формирования централизованной финансово-экономической управленческой системы. Определены отношения общественной собственности на средства и результаты производства как основы централизованного привлечения труда и распределения общественного дохода. Выяснено, что централизованное управление экономикой и распределением общественного дохода приводит к снижению интереса к производительному труду, росту затратности созданного продукта, дефициту товаров на потребительском рынке, бюджетов всех уровней и появлению кризиса недопроизводства.

Ключевые слова: нечастная собственность, централизованное управление, затратность производства, потребительский рынок, дефицит товаров, кризис недопроизводства.

Zablotsky M.B. Centralized financial and economic management system and the causes of the underproduction crisis

The methodology of centralized financial and economic management system formation is provided. The relations of public ownership on the means and the results of production are determined as a basis for centralized labour attracting and distribution of social income. Centralized economic management and distribution of social income were found to lead to a decrease of interest in labour productivity, growth of costs for product creation, shortages of goods in the consumer market, budgets of all levels and the emergence of the underproduction crisis.

Keywords: non-private ownership, centralized management, costs on production, consumer market, shortage of goods, underproduction crisis.

УДК 336.14:657

*Заст. директора М.Й. Ковач, канд. екон. наук –
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

**ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ**

Зміни в соціально-економічній ситуації та в системі державного управління в сучасній Україні спричинили необхідність перетворень в організації та методиці фінансового контролю. Подано характеристики фінансового контролю в різних соціально-економічних формаціях. Виділено історичні передумови виникнення та розвитку контролю, представлено узагальнення підходів світових наукових економічних шкіл щодо фінансового контролю.

Ключові слова: фінансовий контроль, облік та контроль, підприємницька діяльність, соціально-економічна формація.

Постановка проблеми. Становлення в Україні соціально орієнтованої економіки та відповідних їй принципів управління господарськими процесами, зміцнення позицій різноманітних форм власності обумовлює необхідність організації адекватної системи фінансового контролю.

Ефективно організований контроль здатний впливати на результати господарської діяльності економічних суб'єктів, зміцнювати відносини власності, забезпечувати фінансову безпеку країни. Тому виникла об'єктивна потреба системного розвитку фінансового контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку фінансового контролю досліджували відомі українські вчені: В.Д. Базилевич, М.Я. Дем'яненко, П.І. Гайдуцький, Л.А. Костирко, П.Т. Саблук, М.Г. Чумаченко, В.О. Шевчук та ін. Зарубіжний досвід організації фінансового контролю в умовах ринкової економіки висвітлено в працях Х. Андерсена, М. Беккера, В.В. Бурцева, Е.А. Кочеріна, В.Р. Палія, Ж. Рішара та ін.

Однак проблеми розвитку фінансового контролю залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Контроль є категорією історичною. Його виникнення пов'язане із суспільним процесом праці, сама природа якого обумовлює необхідність управління, яке встановлює узгодженість між індивідуаль-

ними роботами і виконує загальні функції, які виникають з руху всього виробничого організму, на відміну від його самостійних органів [6, с. 342].

"Сьогодні серед економістів відсутня єдність поглядів щодо історичного моменту виникнення контролю. Наприклад, проф. Є.А. Вознесенський вважав, що виникнення контролю "пов'язано з поділом суспільства на антагоністичні класи, з появою держави" [4, с. 3]. Водночас А.М. Голобородько, В.І. Залужний наголошували на тому, що контроль притаманний всім економічним формаціям [5, с. 8]. У цьому контексті доцільно визначити, що історія будь-якого явища починається там, де з'являються перші сліди суспільного життя людей.

Зміни в соціально-економічній ситуації та в системі державного управління в сучасній Україні спричинили необхідність перетворень в організації та методиці фінансового контролю. Передумови таких змін зображені на рис. 1.

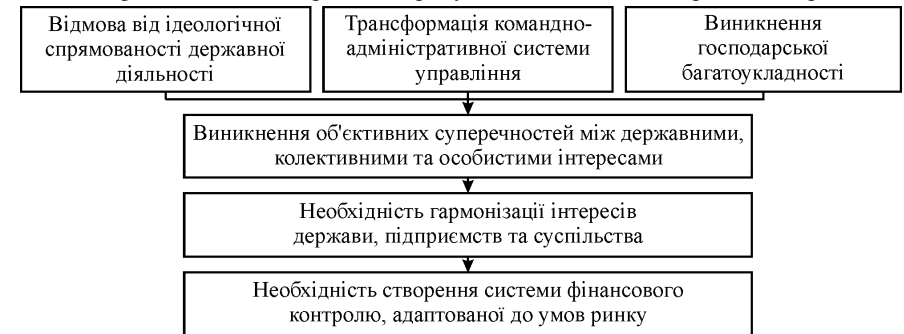

Рис. 1. Передумови формування нової системи фінансового контролю в умовах ринку

У нових умовах, коли зникає ідеологічне тлумачення багатьох понять, уявлення про єдину форму власності замінюється поняттям господарської багатокладності, виникають суперечності між державними та груповими інтересами, між керівниками та підлеглими. Ці суперечності можуть породжувати протизаконні, господарсько недоцільні та інші негативні дії, які повинні виявлятися на підставі чинного законодавства.

В умовах незалежності України було змінено пріоритети, які забезпечують поступальний розвиток економіки. Основою вирішення фінансових проблем держави тепер визначено не адміністративні методи управління і фінансові функції, а першочергове зміцнення фінансів суб'єктів підприємницької діяльності, інших юридичних осіб та домашніх господарств через застосування методів правового й економічного регулювання. Представимо характеристику фінансового контролю в різних соціально-економічних формаціях у таблиці.

Ускладнення сучасного фінансового контролю доцільно пов'язати з розвитком виробничих відносин внаслідок зміни соціально-економічної формації, трансформацією фінансового механізму. Це обумовлює впровадження нових методів економічного регулювання, що ускладнює контроль як необхідну форму зворотного зв'язку: оновлюються, диверсифікуються та поглиблюються його форми і методи. Історичні передумови виникнення та розвитку контролю наведено на рис. 2.